

הרב ישראל גליקמן

הארות בעניין מסחר וקניין באינטרנט

• הקדמה

דרכי המסחר המודרניות מחייבות את המוכרים לעמוד בתחרות השיווקית של השוק המקומי, הארצי, והבינלאומי. גם הקונים המקומיים הפוטנציאליים לא יממשו את זכות הקניה שלהם בחנות הקרובה, בטרם בדקו היטב האם ניתן לקנות במקום אחר מוצר טוב יותר במחיר זול יותר.

נוצרה שיטה חדשה לסגור עסקות בצורה מהירה ומידית באתרי האינטרנט. כאשר הקונה גולש לתוך אתר מכירה, ובלחיצת העכבר מאשר את רצונו לקנות את החפץ המוצע שם למכירה.

בגלישה לאתר המכירה מתחילה העסקה שבין המוכר לקונה, המשך העסקה כרוך בהעברת מספרי חשבון הבנק או מספר כרטיס האשראי של הקונה למוכר. בסוף ההתקשרות מתבקש הקונה לאשר סופית את רצונו לקנות. מיד לאחר מכן, חברת האשראי מעבירה את הכסף לתוך חשבון הבנק של המוכר, והחפץ הנקנה נשלח לבית הקונה. הקונה יעביר מאוחר יותר אותו סכום כסף חזרה לחברת האשראי. בחלק מהעסקאות יש זכות חזרה מהקניה עד 14 יום מזמן הגעת החפץ לבית הקונה.

יש להקדים שבמאה שנים האחרונות גבר השימוש בשיק בנקאי, לעומת השימוש בכסף מזומן, ובעשרות השנים האחרונות, גבר השימוש בכרטיסי אשראי.

רוב התשלומים מתבצעים כיום באמצעות כרטיס אשראי. דרכי המסחר השתפרו, וההיקף גדל. השימוש בכרטיס אשראי נוח יותר מבכסף מזומן, ניתן לשלם במועד מאוחר יותר ולעקוב אחר ההוצאות וההכנסות בקלות רבה יותר. הבדיקה הממוחשבת של הכרטיס בזמן הקניה מסלקת חששות של חוסר כיסוי הקיימים בשיק בנקאי. הקניה מתבצעת בין מוכר לקונה, כאשר המשלם הוא חברת האשראי, על פי הסכם בין הקונה לבינה. לדוגמא: כל קניה שהתבצעה בחודש אדר תשולם ע"י החברה מיד או בסמוך למועד הקניה אך הקונה ישלם לחברה רק בחודש ניסן.

יש הסכם בין המוכר, לבין חברת האשראי, הקובע את מועד התשלום של החברה למוכר על פי היקף העסקאות או סכום הכסף של המוכר. החברה גם מנכה סכום מסוים כעמלה, גם סכום זה נקבע בחוזה שבין הצדדים. יש הסכם נוסף בין הבנקים לחברת אשראי, להעברת הכספים מחשבונות המוכר לחברת האשראי, ומחברת האשראי למוכר.

• מהותו של מעשה הקניין

הקניין הוא מעשה שביצע אחד הצדדים על חפץ מוכר או קונה, הקובע סופית שיש לעשות כפי שהוחלט ללא יכולת חזרה, יותר מכך הקניין עצמו מעביר את הבעלות על החפץ מראובן לשמעון.

האחרונים¹ דנו האם מעשה הקניין הוא עצמו המעביר בעלות או מעשה הקנין מהווה סימן לכך שיש כאן גמירות הדעת ואשר על כן נגמרה העסקה ואין אפשרות חזרה.

המקור העיקרי לכך, שעיקר הקנין הוא גמירות הדעת, הוא בגמרא (כתובות קב:):

”אמר רב גידל אמר רב: כמה אתה נותן לבנך, כך וכך, כמה אתה נותן לבתך, כך וכך, עמדו וקדשו קנו. הן הן הדברים הנקנים באמירה”

דוגמא נוספת לכך ניתן לראות בדברי הגמרא במסכת בבא מציעא (י ע"א) שם מדובר באדם שראה מציאה ברחוב, ורצה לקחת אותה לעצמו והחליט ליפול עליה ועל ידי כך לקנותה לעצמו, ובינתיים הגיע אחר וחטפה ממנו, זכה החוטף. הגמרא מסבירה את טעם הדין בכך ש:

”כיון דנפל גלי דעתיה דבנפילה ניחא ליה דנקני בארבע אמות לא ניחא ליה דנקני”

הנה לפנינו מצב שיש בו שתי אפשרויות למעשה קניין, וכוונה לקנות בדרך אחת. הראשון שראה את המציאה עמד בסמוך לה בתוך ד' אמותיו, ויכל לקנותה בכך, הרי שנוצר מצב שאדם רוצה באופן כללי לקנות את החפץ ועשה מעשה המועיל ובכל זאת לא קנה אלא החוטף זוכה במציאה. מפני שהקונה אמנם רצה לקנות אלא שהוא לא רצה לקנות על ידי קניין ד' אמות, ועדין לא הספיק לקנות במשיכה, ובנתיים זכה החוטף במציאה.

הנה מתבאר שלמרות שמעשה קניין היה כאן, עדין לא קנה הראשון משום שלא גמר בדעתו, ומכאן ניתן להסיק שהדבר הקובע בקניין הוא רק גמירות הדעת, ולא מעשה הקניין.

אומנם ניתן לומר שזהו דווקא בקניין ד' אמות של אדם שהוא מדרבנן מה שאין כן בקנייני תורה, היינו אומרים שהמעשה הוא העיקר.

בהמשך הדברים נעלה נקודות על מנת לבחון האם לחיצת העכבר יש לראות בה כמעשה קניין או כמעשה המצביע על גמירות הדעת המועילים לביצוע הקנין, כאשר באות בחשבון שלוש אפשרויות:

א. ללחיצה על העכבר אין כל משמעות משפטית, ורק במשיכת החפץ לאחר זמן התבצע הקניין.

¹ עיין דבר אברהם סימן א.

- ב. הלחיצה על העכבר היא תחילתה של העברת בעלות, המתמשכת עד הגעת החפץ לבית הקונה, לפיכך, יכול הקונה או המוכר לחזור בו מהעסקה, עד ההספקה.
- ג. הלחיצה עצמה מעבירה את הבעלות, וכל המשך התהליך בלתי נמנע מרגע זה.

• קניין באמצעות חברת אשראי – מדין עבד כנעני

קניה באינטרנט, היא למעשה קניה באשראי, שמשמעותה היא שכסף עובר מחברת האשראי אל חשבון הבנק של המוכר, ולא באופן ישיר מן הקונה. נברר את הדין בקניה כאשר משלם אתר ולא הקונה.

הנה הגמרא במסכת קידושין² דנה במצב דומה: האם אפשר לקדש אישה על ידי כך שאדם אחר ולא הבעל יתן את כסף הקידושין לאישה?

הגמרא הסיקה שקניין זה מועיל, וראיה לכך שעבד כנעני יוצא לחופש, או יותר נכון קונה את החופש שלו על ידי שאחרים משלמים כסף לאדון שלו.

מסקנת הגמרא היא: האישה אכן מתקדשת בקניין כזה, כמו שעבד כנעני משתחרר בו.

רבא, שם בגמרא מחדש ואומר "וכן לעניין ממונא" ונחלקו בראשונים בכוונת דבריו.

שיטת הרמב"ם ורי"ף היא קניין מדין ערב מועיל לקידושי אישה וכן לקניין עסקי להעברת בעליות על מטלטלים ונכסי דלא ניד. אבל לא נכללו בדבריו של רבא קניין כדוגמת עבד-כנעני. שמועיל רק בקידושי אישה ולא בקניינים עסקיים.

שיטת רש"י היא שדבריו של רבא מוסבים גם לגבי 'דין עבד', ואופן זה מועיל אף לקנייני ממון.

החילוק בין קנייני קידושין לקנייני מסחר:

הגאון ר' שמעון שקופ³ מבאר את החילוק בין קידושי אישה לקניינים המסחריים בכך, כאשר אדם מקדש אישה הוא אינו זוכה בבעלות על גופה, אין קניין הקידושין קונה "חפצא" אלא הקניין על ההתחייבות ההרדית שכן אין האישה ממונו של בעל, ואין העבד כנעני שמשתחרר קונה מהאדון משהוא מעצמותו שלו שנמצא אצל האדון וכאילו צריך לקנות את זה ממנו כדי להשתחרר, אלא די בכך שהאדון משחררו מהקניינים שהיו לו עלוי בהם התחייב לעבוד עבורו ועד שימושים.

² מסכת קידושין דף ז.

³ ר' שמעון שקופ (קידושין סימן ט). אמרי בינה (קניינים סימן ד). המקנה קידושין ז.

ר' שמעון הסביר בכך מדוע האישה מתגרשת בעל כורחה, שאין צריך את רצונה בגירושין שנאמר שהיא קונה דבר מעצמותה שהיה אצל בעלה אלא הגירושין הם רק סילוק בעלות הבעל עליה וממלא היא חופשיה לעצמה. וכן הסכימו המקנה והאימרי בינה.

אומנם הפני יהושוע ביאר שאין הבדל בניהם ולמעשה מועילים הקניינים אף למסחר ובארו בדעת הרמב"ם שהשמיטם מפני שסמך על הדין הכללי בממונות "זכין לאדם שלא בפניו".

• זיכוי חשבונו של המוכר, האם דינו כנתינת כסף?

ניתן לסכם ולומר שתמורת החפץ הנקנה בלחיצת העכבר משולמת על ידי חברת האשראי לחשבון הבנק של המוכר. יש לבחון האם מצב זה נחשב כנתינת כסף, שהרי למעשה לא קיבל המוכר כסף בעבור העסקה, אלא רק חשבונו בבנק תפח. דהיינו, כעת הבנק חייב לו יותר כסף.

קשה להגדיר את חשבון הבנק כפקדון, למרות שבארץ כל הבנקים חתומים על היתר עסקה, כדי לא לעבור על איסור ריבית, דבר המגדיר את הכסף כחצי פקדון וחצי מלווה. קצוה"ח (סימן קא ס"ק ד) כתב:

"כיון דעיקרו אינו אלא להפקיע איסור ריבית, אם כן, דינו כשאר חוב".

נראה שחוב באשראי שמיד נחקק בזכרון המחשב, דינו כשווה כסף. שהרי, לפי "דף חשבון" כזה יש ידיעה ברורה על הכסף שבבעלותו, ואף אם ברגע זה אינו כסף בעין, הרי על כל פנים שווה כסף הוא, לפי אחרים ביחס למועד הגביה. ועדיף ממוכרת כתובתה, שכאן אין חשש שאין לכסף כיסוי, שהרי חברת האשראי אישרה את ביצועה העיסקה, כלומר היא אחראית לשלם למוכר ואחר כך היא תתבע את הקונה.

• קניין כסף בלא משיכה

הנה כאשר הקונה נותן את כרטיס האשראי, או לוחץ על העכבר הרי שבאותו רגע⁴ הוא מזרים כסף למוכר. וקונה מדין קניין כסף לשיטות שמועיל קניין זה.

⁴ בקניית חפץ באשראי יתכנו מספר אופציות:

א. הכסף זורם מיד אל המוכר.

ב. הכסף ישלח למוכר בתאריך מסוים.

ג. הכסף ינתן למוכר בתנאי שיביא את תלושי האשראי. או כשיש אישור טלפוני.

יש לדון אם נקנה הדבר מדיני שליחות, ברגע שחברת האשראי ישלמו למוכר, או מדין זכין. כמו כן, יש להעיר, שאין שליחות לגוי, אם החברה של גויים ועוד את מי מינה המשלח לכך.

חכמים ביטלו את קניין כסף של התורה⁵ ולכן הקונה שלנו עדין לא זכה בחפץ ואין אחריותו עליו. אלא שיש לדון בטעם גזרתם במקרה שיש אחריות של החברות לעסקה במקרה שישרף או ינוק החפץ, שאז יש לומר שהכסף קונה. והוא מחלוקת באחרונים. גם כשהכסף לא קונה עדיין חל הדין של מי שפרע. לומר שהצדדים חייבים לבצע את העסקה.

• קניין מנהג הסוחרים

הגמרא בבא מציעא (דף עד/א) קובעת אפשרות קניינית חדשה המתבססת על מנהג הסוחרים⁶:

”אמר רב פפי משמיה דרבא: האי סיטומתא קניא למאי הלכתא רב חביבא אמר
למקניא ממש רבנן אמרי לקבולי עליה מי שפרע
והלכתא לקבולי עליה מי שפרע ובאתרא דנהיגו למקני ממש קנו”

העסקה נגמרת בקלות ומהירות מבלי שיצטרפו המוכר והקונה לעמוד בצד הסתורה או החנות וכדומה אלא בלחיצת היד או בכל מעשה סימלי שיקבע, למשל: מסירת מטבע⁷, תחממש העיסקה.

האחרונים חלקו בהגדרת טיב העיסקה:

נתיבות המשפט (סימן רא ס"ק א) קובע שקניין זה לא עדיף משאר קנייני חז"ל, ואשר על כן מועיל רק מדרבנן. וכמו שאמה שאנסוהו חכמים בתקנתם גדרו רק כקניין דרבנן אף הסוחרים כוחם ליצור רק קניין מדרבנן.

החתם סופר טוען שיש להבדיל בין דרכי קניין שיצרו חכמים, אשר אכן מועילות רק מדרבנן ולא מדאורייתא, לבין קניין שנוצר מתוך מנהג של סוחרי השוק אשר לו תוקף מן התורה.

לדעתו, גמירות הדעת יכולה להיקבע באחת משלוש דרכים:

א. התורה קבע שמעשה זה מוכיח על גמירות הדעת ומועיל להעביר בעלות.

ב. חכמים תיקנו בעת הצורך שמעשה מסוים יועיל כנ"ל.

ג. אנשי השוק בעצמם רוצים כך לסגור עסקאות, ומעתה אין לך גמירות דעת טובה יותר.

⁵ בבא מציעא פרק הזהב נו ביטלו קניין הכסף שמה יאמר לו נשרפו חיטך בעליה. כתב התוספות (דף נח) היינו שאין הלווקח קונה החפץ אבל המוכר כבר קנה הכסף והתחייב לעסקה ויש מי שפרע.

⁶ כן נפסק בשולחן ערוך (סימן רא) להלכה.

⁷ רא"ש (ב"מ שם) הביא דוגמא זו. ובכסף בקודשים (חור"מ סימן רא) כתב שאם שילם בכסף ולא נתן את שווי המקח אלא רק דמי קדימה וכדומה, ליכא גזירה שמה יאמר לו נשרפו חיטך העליה כיוון שעדין בהול על שאר כספו.

נפקא - מינה בין שיטתם תהיה אם קניין סיטומתא מועיל לדבר בו נדרשת בעלות מהתורה. לדוגמא, האם לולב הנקנה עבור היום הראשון של סוכות בקניין מנהג הסוחרים נחשב "שלו" מהתורה או לא.

בדומה, נחלקו האחרונים בבעיה הבאה:

אם ישראל שרצה לעשות שותפות עם גוי כדי להיפטר מחיוב פטר-חמור, האם צריך לעשות גם כסף וגם משיכה, כדי להיות בטוח שהקניין מועיל מהתורה או סגי רק בקניין מנהג הסוחרים ודי בכך.

• התחייבות לעומת קניין

יש לדון האם העסקה באינטרנט היא התחייבות או יותר מזה היא קניין והעברת בעלות בחפץ. פעמים רבות הצדדים רק מתחייבים למכור וכנגד מתחייבים לקנות.

אם נתיחס למהות העסקה כהתחייבות לקנות בלבד, יש לדון האם על פי ההלכה יש תוקף להתחייבות כזו, והאם חיוב זה הוא עילה לתבוע אותו אח"כ או שמא יש כאן רק התחייבות לתת אשר אינת תקפה, שכן אין קנין בחפץ עצמו.

נה"מ (סימן רג ס' ז) סובר שקיימת הבחנה בין שלושה מושגים:

קניין - פירושו העברת זכות ובעלות בחפץ.

שעבוד - כמו חוב פירושו שיש לפלוני זיקה בנכסי אחר שהשתעבד לו ממונית.

הבטחה אישית - פירושה שה"אני" ערב לכך שאתן ולא יותר מכך.

לדעתו אין אפשרות ליצור חיוב כזה, מפני שאין כאן חיוב של אחד לשני רק הבטחה מילולית ותו לא.

קצות תושן⁸ סובר: שההתחייבות תועיל כאשר המתחייב משעבד את עצמו אבל בלשון התחייבות לבד אינו מועיל.

לדעת נה"מ⁹ קניין שבא לחזק את ההבטחה, הרי זה כאילו אמר "מעכשיו" – בגלל קניין הסודר דבריו משתנים. הקניין עכשיו הוא אם אחריות של המבטיח ולכן מועיל, אומנם לקצוה"ח הקניין לא מוסיף שעבוד לקניין אלא הוא חוב אישי בלבד.

⁸ קצות החושן (סימן רמה ס"ק א) מסיק כך מהרשב"א שמוכא במגיד משנה (מכירה פרק ט) - המתחייב בלשון "אתן", שהוא אישית חייב בדבר, הוא מחלוקת הראשונים, המוכא ברמ"א שם. ומהר"ו פסק כסברה ראשונה, נמצא שאינו מחוייב.

יש לדון אם סיטומתא הוא כקנין סודר בענין זה. נראה שיש להוכיח מתשובות הרמב"ן¹⁰ שכל שיש קניין בסוף; הרי שהקניין בא לחזק או לתקן את לשון השטר, הרי שכאן ביצוע קנין סיטומתא מחזק את לשונו.

עוד ראייה מהגהות מורדכי¹¹ שמועיל סיטומתא להתחייבות.

• קניין בדבר שלא בא לעולם

בחלק מהעסקות באינטרנט, החפץ הנמכר אינו בעולם, או שאינו ברשות המוכר, ויש לדון האם עובדה זו פוגעת בחלות העסקה על פי ההלכה.

ידוע שביסוד מעשה קניין עומדת ההסכמה לביצוע העניין, גמירות הדעת. אולם במקרה והחפץ המדובר עדיין לא נמצא בעולם הרי לא יכולה בכלל להתרחש כאן הסכמה שיש בה גמירות דעת מפני שבלב הצדדים הספק אם אכן העסקה תצא אל הפועל.

ניקח כדוגמא¹² אדם המתפש מוהל למול את בנו שעדין לא יצא לאויר העולם. מהם התחייבו זה לזה שביום הברית יבוא המוהל מרחוק כדי למול את בנו. אלא שכעת התינוק, הבן, אינו בעולם. ביום הברית הזמין אבי הבן מוהל אחר לעשות את הברית, וטען המוהל הראשון שזכותו בלבד למול. הרב פסק באותו מקרה שאין לראשון על מה לקבול או להתלונן. האחרונים פסקו שודאי מדין נזיקין יש לו תביעה עליו.

דעת החתם סופר בתשובה (ח"מ סימן סו) היא שקניין סיטומתא מועיל אפילו בדבר שלא בא לעולם, מפני שהגמירות הדעת כל כך חזקה בעסקה כזו, שהרי מועילה אפילו שאין החפצים בפנינו, כמו כן, תועיל גם כשאינם בעולם.

אלא שלענ"ד יש מה לדון בעניין, מכיון שרבו מקרים שלקוחות מבטלים את העסקה קודם שהגיע החפץ לבייתם, בדרך כלל ללא התנגדות המוכר. נעשה הדבר כהבטחה לקנות בתנאי שלא ימצא במקום אחר מחיר יותר טוב, ולא גרע הדבר מקונים שיכולים לחזור בהם אפילו מדבר שכבר הגביהו, קודם ששלמו, מכיוון שזה מקובל לחזור גם או¹³.

נראה שיש מקום לומר שהעסקה נגמרת רק כאשר מגיע החפץ לידי של הקונה וכל ההקדמות כדי למשוך את הלקוחות. אומנם תשלומי נזק בגין ביטול הקניה ודאי יוטלו על החוזר. על כל

⁹ נה"מ (סימן רמה ס"ק ב)

¹⁰ תשובת הרמב"ן נפסקה בשו"ע (סימן ריב)

¹¹ שו"ע (יר"ד סימן רסד סע' א), ושם בפתחי תשובה עיין בחת"ס.

¹² ברמ"א (שם). בפתחי תשובה (ס"ק יא). פסק החת"ס: רק כשמצא מוהל יותר טוב ממנו, מבטל את העסקה שהוא כמו תרי תרעי, שבכהאי גוונא אין מי שפרע.

¹³ ואם כך, ניתן לראות קנין זה כסיטומתא במקום שנוהגים רק לקבל מי שפרע.

פנים, נראה שיש להסכים באופן שעדין לא ירד הכסף מחשבון חברת האשראי לידי המוכר יוכל הקונה לחזור בו לומר קים לי.

• דינא דמלכותא

שמואל קובע שדינא דמלכותא דינא, מה שהמלכות קובעת בהפקעת אדמות לטובת המלך דינא דין. כן נפסק בשו"ע חו"מ (סימן שפט).

על מנת לראות האם ניתן לטעון שהעסקה חלה מכח 'דינא דמכותא', יש לברר מהם גדרי הדין: במה יש למלך את הזכות והסמכות לקבוע ובמה אין לו,

הריב"ש בתשובותיו דן בעניין זה עם בנו של התשב"ץ, האם יש למלכות את הכוח לקבוע שפסקי דין של חכם יהודי אחד יקבעו לכל היהודים שבמדינתו. מסקנתו היא שאין זה בגדר חוקי המלך ולכן אין לו זכות לקבוע, הוא הסתמך על לשון התוספות: "דינא דמלכותא דינא ולא דינא דמלכתא דינא".

כלומר, חוקי המלכות לדירו כתובים בפרשיית המלך, ששמואל הנביא הזהיר את העם והתריע בהם שלא לדרוש מלך, ושם פרט את זכויותיו לקחת מבנותינו לנשים בנינו לעבדים וכו'... אבל לא נאמר שיכול להתערב לקבוע מי הוא החכם של המדינה.

אם נלך לפי הפרשנות המצומצמת של חוקי המלך הרי שזכותו רק לגבות מסים וארנונה, להעניש, להפקיע שטחים ועוד. אבל אין בסמכותו לקבוע צורות מסחר חדשות. אמנם יש בסמכות המלך לקבוע דיני עונשים וקנסות על העובר על הכללים, אבל יש לדון אם יש לו זכות בהגדרת כללי המסחר.

שו"ת מנחת יצחק קובע שלשיק בנקאי יש תוקף הלכתי מכוח דינא דמלכותא, כיון שאם אדם לא פורע אותו הוא צפוי לעונש פלילי. (אומנם לדברינו יש להתישב בדבר).

יש להוסיף דעת הר"ן (נדדים כט:): שרק למלכי האמות אמרו שדינא דמלכותא דינא אבל לא למלכי ישראל מפני שאין למלך זכות לגרש שום אדם מארץ ישראל. אשר על כן נראה לדעתו שאין דין זה נוהג בארץ.

יש לדון במצב שיש סתירה בדבר בין דין התורה הקדושה לדין המלכות. למשל, המוצא אבירה שעל פי דיני תורה יכול לקחת לעצמו, והמלך ציוה לתת אותה לקופה של העיר. אכן מבואר בכה"ג ברמ"א (חו"מ סימן רסב) שיתן לקופה של עיר.

הש"ך באר את הדין, שלמעשה גם לדין תורה לפני משורת הדין כן הוא. משמע שאם דין המלכות יסתור לתורה אין דינו תופס.

סיכום

לגבי קניין באינטרנט, עסקנו במספר נקודות:

א. העברת הכסף על ידי חברת האשראי למוכר כמוה כקניין מדין עבד כנעני. בשאלה האם קניין זה מועיל לממונות כמו לקידושי אישה נחלקו ראשונים ואחרונים. לר' שמעון שקופ בשיטת הרמב"ם אינו קניין ממוני, ולכן אינו מועיל. לדעת הפני יהושוע ועד הסוברים שחל כאן דין קניין כסף אפילו לדעת הרמב"ם.

ב. בגדר התקנה שקנין כסף אינו מועיל במטלטלין, יש לדון אם ביטלוהו ולא גזרו במצב זה שיש חברות ביטוח שמבטיחות את החפץ במקרה שיגזק.

ג. קניין מנהג הסוחרים מועיל ויש לדון אם רק מדרבנן או אפילו מדאורייתא. ואשר על כן לעניינים שחיובם מהתורה יש מקום להחמיר ולא להסתמך על אחרונים שסוברים שקניין דרבנן מועיל לדאורייתא.¹⁴

ד. חזרה מעסקה שבוצעה באינטרנט – כשהחפץ אינו במציאות קיים. יש לדון על פי האמור למעלה, האם יכול הקונה לחזור בו מהעסקה, כיון שלרוב הדעות אין בה אלא מנהג המדינה (לכולי עלמא, ולמיעוט, אף קניין כסף) ובאופן שהעסקה רק הבטחה לקנות בעתיד, שלמעשה באנו למחלוקת אחרונים אם חלה ההתחייבות ולא בטוח שדין המדינה שכאן יכול לחזק את הקניין הרעוע.

ה. בתרי תרעי יכול לחזור בו ואין מי שפרע. אשר על כן אם חל קניין רק למי שפרע עדין יוכל לחזור (עיין בהערה 16).

¹⁴ קצות החושן (סימן קלד), בעניין מכירת חמץ בפסח, הביא את הדעה להלכה שמועיל קניין דרבנן לדאורייתא. עוד יש להעיר, שדין מנהג הסוחרים בקרקעות, נתון במחלוקת הפוסקים. עיין ש"ך (סימן רא ס"ק א).